वाक्यार्थो बाध्यते, इति, उच्यते, न श्रुतिर्ब्रूते, वाक्यार्थो नास्ति इति, केवलं तु प्रातिपदिकार्थगतां संख्यामाह। तादृशी संख्या वाक्येन यज्ञे विधीयते, प्रातिपदिकार्थो हि आख्यातवाच्येन सम्बध्यते, विभक्त्यर्थोऽपि, तथा हि तद्विशेषणविशिष्ट आलम्भो गम्यते, तत्र एकार्थत्वात् एक वाक्यम् अवकल्पते। पशौ हि संख्यायां विधीयमानायामेक आख्यातशब्दो न शक्नुयात्, आख्यातार्थं विधातुम्, संख्यासंख्येयसम्बन्धं च। तस्मात् यज्ञे विवक्षिता संख्या इति" भा० "तद्वच्च लिङ्गदर्शनम्" १९सू०। किम्? इति। "कर्णायास्या, अवक्षिप्ता रौद्रा, नभोरूपाः पार्जन्याः, तेषाम् ऐन्द्राग्नो दृषभः" इति, यदि लिङ्गं विवक्षितं तदा ऐन्द्राग्नो दृषभो भवति। तथा "कृष्णा भौमाः, धूम्रा आन्तरिक्षाः, दृहन्तो दिव्याः, शबला वैद्युताः, सिद्धास्तारकाः" इति प्रकृत्य आह। "अर्द्धभागानां वा एतत् रूपं यत् पञ्चदशिनः" इति तस्मात् अपि पश्यामि, विवक्षिता संख्या इति। यत्तु उक्तम्, "एकां गाम्" इत्यविवक्षां दर्शयति इति। अत्र उच्यते गोसंख्यासम्बन्धं विधातुम्, एतत् उच्यते, इतरथा हि, गोदक्षिणासम्बन्धो विहितो गम्यते। तस्मात् विवक्षितेऽपि वाच्यमेतत्। अथो हे धेनू हे तीनुसवामात् इति च अनुवादाः" भा० "तथा च लिङ्गम्" १७सू० "एवं च कृत्वा समानश्रुतिकं लिङ्गमपि विवक्षितं भविष्यति, तत्र इदं दर्शनम् उपपद्यते, "वसन्ते प्रातराग्नेयीं क्रयणीमालभेत, ग्रीष्मे माध्यन्दिने सिंहोमैन्द्रीं शरदि अपराह्णे श्वेतां वार्ष्णयाम्" इति। तत्र श्रूयते, "गर्भिण्यो भवन्ति" इति, गर्भः स्त्रीणां गुणः, तेन स्त्रियोदर्शयति इति भविष्यति। तथा "अश्व ऋषभो दृष्णिर्वस्तः पुरुषः इति ते प्राजापत्याः" इति। तत्र श्रूयते "शुष्करा भवन्ति वेन्द्रियत्वाय" इति, शुष्करत्वं पुंसां गुणः, तेन पुंप्राप्तिं दर्शयति इति। अधिकरणान्तरं वा, तथा च लिङ्गम् इति, संख्याधिकरणं लिङ्गाधिकरणेऽतिदिश्यते। लिङ्गम् अविवक्षितं, श्रुत्वा वाक्यस्य बाधितत्वात्, न च; विवक्षितमिव श्रूयते इति, भवति लिङ्गं, "स्त्री गौः सोमक्रयणी" इति, स्त्रीवचनात् सोमक्रयणी इत्यविवक्षितमेव लिङ्गं प्रतीयते। "ननु कथं अगोमात्रत्व इति न स्त्रगः आगीयते?" नैवम्, तत्, अशब्दस्तु पूर्वो भवति इति यथा। लिङ्गं विवक्षितं वाक्यार्थस्य श्रुत्याऽप्रतिसिद्धत्वाद्, यथा च लिङ्गम् "गर्भिण्यो भवन्ति" इति, तथा "शुष्करा भवन्ति" इति। यदुक्तं, "स्त्री गौः सोमक्रयणी" इति, तत्र स्त्रीत्वविवक्षितं, तथा "प्रजापतये पुरुषान् हस्तिन आलभते" इति, पुरुषग्रहणम् अविवक्षितं, विस्पष्टो हि न्याय उक्तो लिङ्गविवक्षायाम्। तस्मात् विवक्षितं लिङ्गम् इति" भा०।

तत्त्वबोधिन्यां स्पष्टमुक्तं यथा "अग्नीषोमीय पशुमालभेत" "पशुना दृष्टं यजेत्" इत्यादौ पशोरेकत्वं विवक्षितं न वेति संशयः। तत्र पशुमित्यत्र द्वितीयान्तादिश्रुत्या पुंस्तदेकत्वयोरुपस्थितयोः परस्परान्वये परस्पराकाङ्क्षाभावात् तथैवापेक्षणे पश्वेकत्वयोः परस्परमन्वयः पश्वाद्य आलभेतेत्यादि पदान्तराकाङ्क्षया वाक्यादेकत्वान्वयपशोर्यागादावन्वय इति वाक्यात् श्रुतेर्बलीयस्त्वेन पशुविशेषणत्वेनोपलीयस्त्वैकत्वस्य न यागादावन्वयः निराकाङ्क्षत्वात् तथा च सूत्रम् "एकत्वमयथाङ्गमर्थस्य गुणभूतत्वात्"। अर्थस्य पशोर्गुणभूतत्वात् विशेषणत्वेन प्रागनन्वयात् तस्मादेकत्वमविवक्षितं द्वाभ्यां बहुभिरपि यागसिद्धिरिति प्राप्ते उच्यते। पशुमित्यादौ प्रकृत्या पशुरुपस्थापितः प्रत्ययेन चैकत्वं कारकत्वञ्च ततश्चैकपदोपात्तत्वप्रत्यासत्त्या एकत्वस्य कर्मत्वादौ कारकेऽन्वयः कारकत्वञ्च क्रियानिमित्तत्वमिति क्रिया चोपस्थितयागादिरिति पशोः प्रथमं कारकद्वारा क्रियायामन्वयः। पश्चाच्छ्रुतेस्तस्यैकत्वस्य क्रियासाधनत्वान्यथानुपपत्त्या द्रव्यद्वारा तदन्वयार्थं पशुविशेषणत्वेनान्वयः अरुषान्यत्वादिति विवक्षितमेकत्वमतोद्वाभ्यां बहुभिर्वा न यागसिद्धिः तदुक्तं "समानप्रत्ययस्येन कारकेषात्मसात्कृता। क्रिया वै नीयते संख्या न परस्पदाङ्गवेदिति"। एवमनङ्गाङ्गौ युनक्ति कपिञ्जलामालभेतेत्यादौ द्वित्वबहुत्वयोर्विवक्षितत्वम्। एवं पुंस्त्वमपि विवक्षितं प्रत्ययार्थत्वेन कारकान्वयित्वात्। अथ कथं लिङ्गं विवक्षितं शब्दार्थस्य तदनुष्ठानस्य विचारे तदुपयोगादर्शनात् अपुंस्त्वपि दृष्टे दृष्टशब्दः, मक्षिकादौ चास्त्रियामपि मक्षिकादिशब्दः प्रयुज्यत इति लिङ्गं न शब्दार्थः अपितु प्रयोगसाधुतामात्रार्थं तत्प्रयोगोऽनुष्ठाने एकत्वविशिष्टपशुत्वस्याविशेषात् स्त्रियामपि अनुष्ठानसाम्यात् आलेखत्वादिवत् लिङ्गस्य दृष्टव्यवहारेष्वान्वयव्यतिरेकाभ्यां शब्दार्थावगमात् तस्य च तत्तत्पदसमभिव्याहारेण तत्तत्पदवाच्यत्वाभ्युपगमात् दृष्टादिषु न वास्तवं पुंस्त्वं किन्तु अभियुक्तोक्तिबलेन तेषां पुंसि साधुतेति। न वानुष्ठानसाम्यं पुंपशौ विशेषसम्भवात् "साधू ते आभ्यतेताम्" इत्यादि